

Research Paper

An Analysis of Iran's Geopolitics in Post-Cold War Era and within the Condition of Power System in the World

Farzaneh Reshad¹, Ezzatollah Ezzati^{*2}, Qiuomars Yazdanpanah Dero³

1. PhD student in the field of Political Geography, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Associate Professor, Department of Political Geography, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
3. Associate Professor, Department of Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

PP: 415-430

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Iran, geopolitics, post-Cold War, Regional Powers, Extra-Regional Powers*

Abstract

In the aftermath of the Second World War, the world has witnessed two different eras each with its own features, i.e. the Cold War era or Cold Peace era (1947-1991); and, the current era, which is called the era of globalization or globalizing. Attempts have been made in the present research to study and analyze Iran's geopolitics in the region in the post-Cold War era and within the condition of power System in the world. The findings of this research show that in the new era, the economic-centered system is based on political arrangements with the aim of gaining upper hand over economic jugular veins and energy, particularly in the Middle East. Hence, the significance and role of the states depend on their economic superiority in which their geographical positions too play an important part. It should be mentioned that the role of regional and extra-regional powers in the developments in all countries, including Iran, in the post-Cold War era, has been under the influence of regional policies of these great powers that have led to differences.

Citation: Reshad, F., Ezzati, E., & Yazdanpanah Dero, Q. (2024). **An Analysis of Iran's Geopolitics in Post-Cold War Era and within the Condition of Power System in the World**, *Geography(Regional Planning)*, 14(54), 415-430.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.303608.3281

DOR:

* **Corresponding author:** Ezzatollah Ezzati, **Email:** ezat ezati 78 @ gmail . com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Global trends are progressing in such a way that no country, including Iran, can ignore the effects of regionalism's growth. Specifically, Iran's location in Souk Al-Jashi, known as the "Heartland of Eurasia," and its role as a link connecting two rich energy sources—the Persian Gulf and the Caspian Sea—are of great strategic value. This position plays a significant role in the interactions between world powers. Consequently, Iran's geopolitical, geostrategic, and geoeconomic positions are influential factors that significantly impact its foreign affairs, making Iran an international player and a crucial actor in its surrounding areas. In other words, due to its geopolitical and geostrategic importance, Iran holds a central strategic position both regionally and globally, preventing it from ever being a marginal country within the international system or its region. Global trends are such that no country, including Iran, can avoid the effects and developments within the region. Notably, due to its geopolitical, geostrategic, and geoeconomic factors, Iran is emerging as a regional power pole, driven by its independent geographical factors. In this research, we seek to identify and introduce independent and dependent variables. The independent variables include geopolitical factors (both fixed and variable), geoeconomic factors (such as energy, industries, oil, and gas), and geostrategic factors (such as goals and plans for regional advancement, both internal and external). Variable factors, including Iran's geographic location, human resources, political landscape, cultural aspects, and military capabilities, are also discussed in the context of the post-Cold War era. In the current era, strategies have evolved, and it can be said that a shift in tactics has occurred, which can be described as the emergence of soft power.

Methodology

First, by reviewing the literature related to geopolitical concepts, the role of Iran in the political geography of the world is studied after the fall of the Soviet Union and the changes in the power structure in the region. Then, by analyzing historical and contemporary data, Iran's position in regional

and international competitions is examined. Additionally, various sources such as reports from international organizations, scientific articles, and statistical data are utilized to analyze the impact of sanctions and global policies on Iran's position in the global power structure. Finally, employing theoretical approaches such as power structure theory and content analysis, the results and conclusions drawn are presented, aiding in the investigation of Iran's geopolitics and its role in shaping the global power structure.

Results and Discussion

Iran has emerged as the "Heart Sea" in the global maritime domain, shifting from the North Atlantic post-Cold War to encompass the Persian Gulf, Strait of Hormuz, Makran Sea, Arabian Sea, and Caspian Sea. It is also regarded as the "Heartland" on land. Western geopolitical analysts perceive Iran as the dominant force in the "Shia Crescent," leading its nations. Iran's geostrategic position fosters economic development through regional cooperation, driven by its pivotal location at the crossroads of Europe, Asia, and Africa, and its vast reserves of oil in the Gulf. The U.S. has imposed economic and strategic sanctions on Iran, heightening regional tensions and inflicting significant economic losses. Following the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War in 1991, Iran bordered Central Asian republics and the Caucasus. Changes in U.S. policy towards Iran, particularly efforts to isolate the country, had profound consequences. These included an eight-year war imposed on Iran that weakened its economy and relationships with two countries opposed to the United States. Iran, endowed with a unique geopolitical position and vast oil and gas resources, plays a crucial role in regional and global dynamics. The Islamic Revolution heightened geopolitical threats from East to West. During the Cold War, the Middle East region centered around two main cores: one in the eastern Mediterranean, a hotspot for Arab-Israeli conflicts, and the other in the Persian Gulf, crucial due to its energy resources. The Persian Gulf, with its concealed energy reserves, significantly influenced global power dynamics. The Islamic Revolution profoundly shaped the region's geopolitics, prompting Iran to enhance its influence in

neighboring countries through strategic initiatives.

Conclusion

After the 2008 financial crisis, social banking The end of the Cold War and subsequent events have profoundly impacted the global political system and international relations. Post-Cold War, economic priorities have become the key determinant of global relations, with military power having less influence. Consequently, economic strength is now the most crucial factor in national interests and global influence. Iran, with its vast geography, significant energy resources, youthful population, and unique geopolitical position linking the Persian Gulf and the Caspian Sea, holds a pivotal role. Its strategic location enhances its influence on regional developments and secures its importance in international affairs. Iran's geopolitical, geoeconomic, and geostrategic assets position

it as a central and influential country, preventing marginalization in the international system. Emphasizing regionalism in foreign policy, Iran leverages its strategic advantages for sustainable development and robust interactions. Its geographic and strategic location, coupled with vast natural resources, particularly oil and gas, and proximity to key maritime routes, grants Iran an unparalleled position in supplying energy to Asia. This, along with its transit capabilities, positions Iran as a critical player in global and regional dynamics. Its rich cultural and historical heritage further enhances its potential for cultural influence within the Islamic world. In conclusion, Iran's unique attributes make it a significant international actor, influencing and being influenced by global strategic shifts. Iran's role extends beyond a regional power, asserting itself as a vital player in the broader international arena.

References

1. Braden, W., & Shelley, K. (2004). *Comprehensive Geopolitics* (Farschi & Rahnama, Trans.). University of Command of the Islamic Revolutionary Guard Corps. [In Persian]
2. Bruce Russett, M., & Starr, H. (2002). *Global Politics* (Omidi, Trans.). Office of Political and International Studies. [In Persian]
3. Eslami Nodoushan, M. A. (1997). *Iran and Its Solitude*. Company of Sahami Enteshar. [In Persian]
4. Ezzati, E. (2001). *Geopolitics in the 21st Century*. Samt. [In Persian]
5. Ghasemian, S. (2012). *Exploration and Production Monthly*, No. 87. [In Persian]
6. Glassner, M. I. (1993). *Political Geography*. London: John Wiley and Sons
7. Hafeznia, M. R. (2000). A New Definition of Geopolitics. *Geographical Research Quarterly*, 58 & 59. [In Persian]
8. Hafeznia, M. R. (2006). *Principles and Concepts of Geopolitics*. Papoli Mashhad. [In Persian]
9. Hafeznia, M. R. (n.d.). *The Islamic Revolution as the Beginning of the Cold War*. [In Persian]
10. Haji Yousefi, A. M. (2005). *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran in the Light of Regional Developments*. Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
11. Karimi, S. (n.d.). *The Regional Position of Iran After the Cold War*. Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
12. Karimipour, Y. (2001). *Iran and Its Neighbors*. Jihad Daneshgahi. [In Persian]
13. Kemp, J. (2004). *Strategic Geography of the Middle East* (Matin, Trans.). Center for Strategic Studies. [In Persian]
14. Makinder Helford, the Geographical pirate History: *Geographical journal* 123, no.4 (1904), 421
15. Mojtahedzadeh, P. (2000). *Geopolitical Ideas and Realities of Iran*. Ney Publishing. [In Persian]
16. Mojtahedzadeh, P. (2002). *Iranian Ideas and Geopolitical Changes*. Ney Publishing. [In Persian]
17. Morgenthau, H. (1995). *Politics Among Nations* (Moshirzadeh, Trans.). Office of Political Studies, Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
18. Mosaffa, N. (2006). *Comprehensive Research Plan for the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*. Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
19. Nixon, R. (1996). *Victory Without War*. Alborz. [In Persian]

20. Q. Tuathail, 1996 An Anti-Geopoliticeye:maggie'okane in Besnia 1992-1993 Gender place and, culture vol.3 no,2
21. Ramezani, R. (2001). An Analytical Framework for Examining the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran (A. Tayeb, Trans.). Ney Publishing. [In Persian]
22. Rennie short,y (1994)An Introduction to political Geography, Condon& new York: Rutledge.
23. Reprinted in Mackinder, Democratic Idea is and Reality (London: constable, 1919; New York: Norton, 1962, 265-78
24. Sajjadpour, K. (2004). Congress of the Iranian Geopolitical Association. Tehran. [In Persian]
25. Seifzadeh, H. (2003). Fundamentals and Models of Decision Making in Foreign Policy. Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
26. Spykman Nicholas,(1942) American's strategy in world politics (new York):Harcourt, Brace.
27. Tahami, M. (2016). National Conference on the Persian Gulf (11th ed.). [In Persian]
28. Young, J. (2005). Cold War, Cold Peace: America and Russia in the Cold War (1941-1998) (Ezzati & Bayat, Trans.). Ghumes. [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۴، شماره ۵۴، بهار ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

تحلیل جایگاه ژئوپلیتیک ایران پس از دوران جنگ سرد و در شرایط نظام قدرت در جهان

فرزانه رشاد: دانشجوی دکتری تخصصی رشته جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

عزت الله عزتی*: دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

کیومرث یزدان پناه درو: دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>پس از جنگ جهانی دوم، بشر با دو دوره متفاوت روبرو بوده است که ویژگی‌های خاص خود را دارد؛ دوران جنگ سرد (صلح سرد) (۱۹۴۷-۱۹۹۱) و عصر کنونی که از آن با عناوین مختلف از جمله عصر جهانی شدن یا جهانی سازی یاد می‌شود. در پژوهش حاضر به بررسی و تحلیل ژئوپلیتیک ایران در منطقه پس از دوران جنگ سرد و در شرایط نظام قدرت در جهان پرداخته می‌شود. یافته‌ها حاکی از آن است که در عصر جدید سامانه اقتصاد محور، بر مبنای ترتیبات سیاسی و با هدف کسب برتری‌های اقتصادی شریانه‌های حیاتی اقتصادی و تمرکز ویژه ای، حداقل در حوزه جغرافیایی خاورمیانه بر روی انرژی است. از این رو اهمیت و نقش کشورها وابسته به برتری‌های اقتصادی آنها است که موقعیت جغرافیایی آن‌ها نیز در این میان بسیار حائز اهمیت است. در این میان باید اظهار داشت که نقش قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در ایجاد تحولاتی که همه کشورها از جمله ایران را پس از صلح سرد تحت تاثیر سیاست‌های منطقه‌ای خود کرده است که این امر باعث ایجاد اختلاف‌های شده است.</p>	<p>شماره صفحات: ۴۳۰-۴۱۵</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: جنگ سرد، ژئوپلیتیک، ایران، قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای</p>

استناد: رشاد، فرزانه؛ عزتی، عزت‌الله؛ یزدان پناه درو، کیومرث. (۱۴۰۳). تحلیل جایگاه ژئوپلیتیک ایران پس از دوران جنگ سرد و در شرایط

نظام قدرت در جهان، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴(۵۴)، صص ۴۱۵-۴۳۰.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.303608.3281

DOR:

مقدمه

کشور ایران به خاطر داشتن جمعیت زیاد ثبات سیاسی - منابع بالقوه اقتصادی واز همه مهمتر داشتن بیشترین ساحل خلیج فارس و تسلط بر تنگه استراتژیک هرمز و همچنین اتصال آن به کشورهای آسیای مرکزی و دریای خزر همانند پلی بین سه قاره آسیا - اروپا و آفریقا اهمیت ژئوپلیتیکی فوق العاده ای دارد. سرشت پویا و متحول نظام قدرت جهانی و توزیع فضایی و منطقه ای آن در جهان که عمدتاً تحت تاثیر تحول در علم و تکنولوژی و سطح آگاهی ملت ها از سویی و تحول در نقش و کارکرد عوامل ثابت و متغیر ژئوپلیتیکی از سوی دیگر قرار دارد باعث می شود که نظام جهانی و نظام های منطق های و روابط دولت ها و ملت ها با یکدیگر دائماً در حال تحول و دگرگونی باشند. موقعیت ایران در نظام جهانی و منطقه ای و کنش و روابط متقابل آن با قطب های قدرت جهانی و مناطق ژئوپلیتیک همواره مسائل جدیدی را می آفریند که مجموعاً زمینه بسیار مناسبی را برای مطالعه عوامل پویا و متحول سیاسی و علمی با تاکید بر واقعیت های جغرافیایی برای تبیین سیاست خارجی فراهم آورده است.

رویکردهای جهانی به گونه ای پیش می رود که هیچ کشوری از جمله ایران نمی تواند از تاثیرات رشد منطقه گرایی غافل بماند. به خصوص که موقعیت سوق الجیشی ایران در منطقه به نام «هارتلند اوراسیا» و به عنوان حلقه اتصال دو منبع غنی انرژی یعنی خلیج فارس و دریای خزر از ارزش بالایی در روند تعامل بین قدرت های جهانی برخوردار است. از این رو موقعیت ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک، و ژئواکونومیک از جمله متغیرهای مستقل و تاثیر گذار محسوب می شوند که تاثیر بسزایی بر ابط خارجی ایران دارند و همین امر از ایران کشور بین المللی و یک بازیگر مهم در مناطق پیرامون خود ساخته است. به عبارت دیگر جایگاه ایران به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک آن یک مرکزیت ژئواستراتژیک برای منطقه و جهان است و ایران هرگز نمی تواند در نظام بین المللی و منطقه ای که در آن قرار گرفته است، یک کشور حاشیه ای باشد. از آنجایی که رویکرد جهانی به گونه ای پیش می رود که همه کشورها از جمله ایران نمی تواند از تاثیرات و تحولات منطقه ای دو رماند. قابل ملاحظه است که با توجه به عوامل ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک ایران از عوامل مستقل جغرافیایی سرزمینی کشور به عنوان یه قطب قدرت در منطقه ظهور می یابد. در این پژوهش ما به دنبال متغیرهای مستقل و متغیرهای وابسته هستیم و به معرفی آنها می پردازیم. متغیر مستقل همانطور که گفته شد ۱- عوامل ژئوپلیتیکی (ثابت و متغیر) ژئواکونومیک (انرژی - صنایع - نفت و گاز) و ژئواستراتژیک (اهداف و برنامه های برای پیشبرد در منطقه) (عوامل داخلی و خارجی) می توان پرداخت. عوامل متغیر از جمله (موقعیت جغرافیایی ایران - انسانی - سیاسی - فرهنگی و نظامی) پس از جنگ سرد نیز پرداخته می شود. استراتژیک ها به گونه ای در عصر حاضر تغییر ماهیت دادند در واقع می توان اینطور مطرح کرد که تغییر تاکتیک روی داده است که از آن می توان به قدرت نرم بیان کرد.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

ژئوپلیتیک

مفهوم (Geopolitics) بیانگر حیطه ای از بررسی جغرافیایی است که عامل فضا را در شناخت چگونگی شکل گیری روابط بین الملل مهم تلقی می کند. این مفهوم متفاوت از جغرافیای سیاسی است زیرا جغرافیای سیاسی اثر تصمیم گیری های سیاسی انسان را روی چهره و اشکال جغرافیایی مربوط به محیط انسانی همچون حکومت - مرز - مهاجرت و ... مطالعه می کند. در حالی که ژئوپلیتیک به مطالعه اثر عوامل جغرافیای روی سیاست های دگرگون شونده جهانی می پردازد. اما دقیق تر آن است که بگوییم جغرافیای سیاسی با رابطه متقابل جغرافیا و سیاست سرو کار دارد و بدین ترتیب مفهوم ژئوپلیتیک که به نقش عمده عامل فضا در شکل گیری روابط بین الملل معتقد است، جزئی از دانش و علم جغرافیای سیاسی محسوب می شود (برادن و شلی، ۱۳۸۳).

تبارشناسی مفهوم ژئوپلیتیک

بسیاری هنوز ژئوپلیتیک را به معنی جغرافیای سیاسی دانند و برخی آنرا منفک از جغرافیای سیاسی دانسته اند و برخی هم یکی را شاخه ای از دیگری به حساب آورده و بعضی نیز ژئوپلیتیک را جغرافیای سیاسی کاربردی می خوانند (حافظ نیا، ۱۳۷۹: ۷۶). اما جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک در اصل دو مبحث مکمل هم از یک موضوع علمی است که به مطالعه نقش آفرینی قدرت سیاسی

در محیط جغرافیای می پردازد. جغرافیای سیاسی عبارت است از مطالعه اثر تصمیمات سیاسی بر محیط جغرافیایی و ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعه روابط قدرت‌ها بر اساس امکاناتی که محیط جغرافیایی در اختیار می‌گذارد و یا امکاناتی که می‌توان از محیط جغرافیایی گرفت (مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۲۳)

اصولا پیدایش نظریه‌های ژئوپلیتیک قرن بیستم در جهان غرب از فضای خاص این دوران ناشی می‌شود. دورانی که انقلاب‌های علمی وسیع اکثر تحولات اروپا را توجیه کرده و توانسته بود باعث تحکیم تفکر رایج اروپایی در امور دینی نیز بشود. بر این اساس عقیده برتری نژاد سفید بر تمامی نژادها توجیه شد و زمانی که انسان خود را در راس نظام طبیعت یافت، باعث شد که به آسانی سفیدها و در واقع اروپایی‌ها سمبل هدایت و راهنمایی و دیگر نژادها و ملیت‌ها نشانه توحش به حساب آیند. اما این ایالات متحده آمریکا بود که پس از اروپا با در اختیار گرفتن این سلاح علمی-فلسفی توانست جایگاه برتر در این نظم طبیعی را از آن خویش سازد و در این راه از همان ادبیاتی استفاده کرد که اروپایی‌ها قبلا آن را به کار گرفته بودند. در گرما گرم همین بحران علمی بود که تفکر ژئوپلیتیک قرن بیستم متولد شد (عزتی ۱۳۸۰-۱۰-۹). بر این اساس در آنها دانشگاه‌ها، اجتماعات جغرافیایی و مراکز آموزشی قدرت‌های بزرگ اروپا با یک برنامه بی سابقه، به توسعه طلبی امپریالیستی و گسترش قلمروی خود در مناطق ژئوپلیتیک دور و نزدیک روی آوردند (Q TuaThail, 1996: 21) شاید بتوان هالفورد میکندر^۱ را مشهورترین جغرافیدان عصر امپریالیستی دانست. مقاله معروف او با عنوان محور جغرافیایی تاریخ^۲، روابط و پیوستگی‌های بین علایق ملی، جغرافیا و زمین را دربردارد (renni short 1994: 18). وی بر اساس فرضیه مبتنی بر تفوق فزونی یابنده قدرت زمینی بر قدرت دریایی اظهار داشت: «آنکه براروپای شرقی حکومت کند، برسرزمین حیاتی حاکم است، آنکه برسرزمین حیاتی حکومت کند برجزیره جهانی حاکم است و آنکه برجزیره جهانی حکومت کند برسراسر جهان فرمان می‌راند.» (Mackinder, 1919: 194). نیکلاس اسپایکمن نیز با الهام از تئوری سرزمین حیاتی میکندر به ارائه تئوری ارض محیط پرداخت و به مقتضای آن توصیه کرد که لازم است ایالات متحده برای حفظ سرزمین حیاتی مناطق حاشیه‌ای اطراف آنرا حفاظت کند. زیرا اسپایکمن بر این باور بود مناطق پیرامونی هارتلند، که وی آنرا رابلند می‌خواند، شاه کلید کنترل اوراسیا است (spykman. 1994: 443). درآلمان مهم ترین دانش آموخته جغرافیای سیاسی فردریک راتزل^۳ و سپس شاگرد وی، رودلف کیلن^۴ تحت تاثیر اندیشه‌های سیاسی-جغرافیایی استادش در اثری با عنوان «دولت، به مثابه موجودی زنده»^۵ حقوق و قوانینی را مطرح کرد. و برآن نام ژئوپلیتیک نهاد و بدین ترتیب اصطلاح ژئوپلیتیک اولین بار توسط کیلن ابداع شد (dikshit, 1995: 11, glassner 1993: 224).

با این وجود به نظر می‌رسد جامع ترین تعریف از ژئوپلیتیک را محمدرضا حافظ نیا استاد ژئوپلیتیک در ایران ارائه داده است. از نظری «تعریف علمی ژئوپلیتیک در قالب یک مفهوم ترکیبی قابل تبیین است که درآن سه عنصر اصلی یعنی جغرافیا قدرت و سیاست دارای خصلتی ذاتی می‌باشند.» (حافظ نیا، ۱۳۷۹: ۸۴). بر این اساس ترکیب سه معیار جغرافیا قدرت و سیاست الگوهای رفتاری گروه‌های متشکل انسانی را نسبت به یکدیگر تعیین می‌کند. از اینرو موضوع ژئوپلیتیک را روابط متقابل متغیرهای مزبور و رفتار گروه‌های انسانی متشکل نسبت به یکدیگر برپایه ترکیب جغرافیا، قدرت و سیاست تشکیل می‌دهد. بنابراین می‌توان گفت: «ژئوپلیتیک عبارت است از علم مطالعه روابطه متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر.» (حافظ نیا ۱۳۸۵: ۳۷).

مفهوم ژئواستراتژی و بررسی تحولات مناطق ژئواستراتژیک جهان

ژئواستراتژی علمی است که نقش عوامل محیط جغرافیایی را در تدوین استراتژی‌ها مطالعه می‌کند. این واژه عملا از نیمه دوم قرن بیستم در استراتژی‌های نظامی جای گرفت و امروزه تمامی تحولات نظامی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی در ارتباط مستقیم با ملاحظات ژئواستراتژیک قرار دارد. آگاهی از منابع انرژی، غذا، مواد معدنی، موقعیت جزایر و سبه جزایر، تنگه‌های استراتژیک، الگوهای حمل و نقل دریایی، هوایی، ایجاد یا تغییر موازنه قدرت‌ها به تحلیل گر مسایل استراتژیک، در تبیین و تفسیر وضعیت

1 Sir halford john Mackinder (1861-1947)

2 The geographical pivot of history

3 Fredrich ratzel (1724_1804)

4 Rudolf killen(1864-1922)

5 The states as a form of life

کنونی و آینده ژئواستراتژیک مناطق مختلف یاری می‌دهد. اساس امنیت پژوهشی مدرن، تامین حیات متناسب و مترقی است، چرا که در تعبیر مدرن امنیت گفته می‌شود که امنیت صرفاً دفع تهدید نیست بلکه خلق فرصت نیز هست. از این رو ذهن آینده نگر برای تاسیس جامعه ای امن باید شیوه زندگی درجهان آینده را طراحی نموده و دور اندیشانه سناریو سازی نماید. با آغاز فرایند جهانی شدن، تغییرات گسترده‌ای در اهداف و نظریه‌های بازیگران جهانی به وقوع پیوست و نقش ژئواکونومی به تدریج تقویت گردید. پیش بینی‌ها حاکی از آن است که حداقل تا نیمه قرن بیست و یکم، ژئواستراتژی از نوع ژئواکونومی در بالاترین سطح خود به عنوان ابزاری سیاسی در دست دولت‌ها خواهد بود. پیدایش رهیافت ژئواکونومی به دهه ۱۹۸۰ میلادی و ظهور دومین قدرت اقتصاد جهان یعنی ژاپن و رشد قابل توجه اقتصادی و تسخیر بازارهای جهانی توسط این کشور و تحت الشعاع قرار دادن اقتصاد امریکا بر می‌گردد. طی دو دهه اخیر کشورهای تازه صنعتی شده افزایش قدرت ملی را با راهبرد تبدیل شدن به یک قدرت اقتصادی د رپیش گرفته اند که این روند در قرن بیست و یکم به اوج خود خواهد رسید و بازیگران اصلی سیاسی جهان همان اقتصادهای برتر نو ظهور (BRICs) و اقتصادهای توسعه یافته G7 خواهند بود. ژئواستراتژیک‌های مطرح، "خلیج فارس و حوزه دریای مازندران" را حداقل تا نیمه اول قرن بیست و یکم به عنوان منابع اصلی تامین کننده انرژی جهان می‌دانند. درچنین شرایطی، شاید نظر فون هاوزن، ژنرال معروف اتریشی که ایران را مرکز ژئوپلیتیک جهان لقب داده است. تبلور عینی و ملموس‌تری پیدا کند. با نگاهی به تحولات دهه‌های اخیر می‌توان نشانه‌های تغییرات مناطق و قلمروهای ژئواستراتژیک را مشاهده نمود. پایان جنگ سرد به گونه‌ای چشمگیر موجب ایجاد فضای باز سیاسی در همه قلمروهای ژئوپلیتیک شد و در نتیجه تحولاتی در روابط بین‌الملل پدید آورد. از سال ۱۹۶۸ استراتژی‌های جهانی که روزه روز با جنگ سرد تنوع و تکامل میافت با مشکلات اقتصادی مواجه گردید و این خطر احساس شد که در آینده نزدیک ساختار ژئوپلیتیک جهان دستخوش تغییر شود. در سال ۱۹۸۹ میلادی دیواربرلین که دو جبهه استراتژیک دو ابر قدرت در طرفین آن قرار داشت به دلیل بن بست رسیدن استراتژی‌های نظامی و بالا بودن هزینه ساختار ژئوپلیتیک جهان فری ریخت و با تداخل جبهه‌های استراتژیک واقع در دو سوی دیوار برلین فرو ریخته برلین مناطق ژئوپلیتیک دچار تغییر و تحول شد. بر خلاف دوران جنگ سرد که معیار "توان نظامی" برای مناطق ژئوپلیتیک مد نظر قرار می‌گرفت در دوران پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی مناطق استراتژیک بر اساس معیارهای اقتصادی به ویژه تولید ناخالص ملی مشخص می‌گردند. در دوران جنگ سرد، توان نظامی، مناطق سوق الجیشی و امکانات بحری و بری از مباحث عمده استراتژیک بود. بخش قابل توجهی از تولید ناخالص داخلی کشورها به امور نظامی اختصاص می‌یافت و حمایت از قلمروهای ژئواستراتژیک (کشورهای اقماری) هزینه زیادی بر دو ابر قدرت تحمیل می‌کرد و بعضاً موجب رکود اقتصادی آنها در زمینه توسعه نظامی می‌شد. (قاسمیان، سلیمان ماهنامه اکتشاف و تولید، شماره ۸۷) این پژوهش بر پایه منابع کتابخانه‌ای و همایش‌های بین‌المللی و نیز تحلیل‌های رسانه‌های داخلی و خارجی است و استفاده از مقالات علمی و پژوهشی درحوزه جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک انجام و به صورت تحلیلی - کاربردی مورد بررسی قرار گرفته است. فرضیه تحقیق: این پژوهش به دنبال ارزیابی موقعیت ژئوپلیتیک ایران و جایگاه آن در منطقه پس از دوران جنگ سرد و در شرایط حاکم برنظام جهانی بررسی می‌شود.

محدوده مورد مطالعه

ایران در نیمکره زمین درفاصله مدارهای ۲۵ درجه و ۳۹ درجه و ۴۷ دقیقه عرض شمالی و نصف النهارهای ۴۴ درجه و ۲ دقیقه تا ۶۳ و ۲۰ دقیقه طول غربی قرار گرفته است. موقعیت جغرافیایی ایران نشان می‌دهد که تمام خاک کشور در منطقه معتدله کره زمین واقع شده و به این دلیل که موقعیت ریاضی یک کشور بر روی کره زمین دوری و نزدیکی آن از خط استوا یکی از عوامل تعیین کننده وضعیت آب و هوایی یک کشور است از این رو ایران به طور معمول فاقد آب و هوای سرد که معمولاً درعرض جغرافیای بالا (۶۰ تا ۹۰ درجه) وجود دارد می‌باشد و مشاهده آب و هوای سرد در بعضی نقاط آن به علت عبور جریانهای هوای سرد ارتفاع از سطح دریاست و به عرض جغرافیایی مربوط نمی‌شود. اهمیت موقعیت نسبی یک کشور بیش از موقعیت ریاضی آن است. با توجه به اینکه موقعیت نسبی دوری و نزدیکی به دریا و موقعیت کشور نسبت به کشورهای همسایه است در رابطه با دوری و نزدیکی به دریاها و پهنه‌های آبی می‌توان به طور کلی اذعان نمود که کشورهایی که در مجاوردریاهای آزاد هستند بهتر می‌توانند

استقلال سیاسی و اقتصادی خود را حفظ کنند، اگر چه از نظر نظامی همین دریاها می‌توانند به عنوان مناطق تهدید و حضور نیروهای بیگانه باشند و آن کشور ضرورت ایجاد نیروی دریایی جهت دفاع از مرزهای آبی یا منافع ملی در دریا را احساس می‌کند. ایران اگرچه از اقیانوسها و دریاهای بزرگ فاصله دارد ولی در دو سوی شمال و جنوب به دریا منتهی می‌شود. از طرف شمال با دریای خزر به عنوان بزرگترین دریاچه بسته جهان همسایه است، ارتباط دریایی از طریق این دریاچه با روسیه، قزاقستان و ارتباط دریایی با جمهوری‌های آذربایجان و ارمنستان و ترکمنستان از اهمیت خاصی برخوردار است، از طرف جنوب ایران از طریق خلیج فارس و دریای عمان با دنیای خارج ارتباط دارد و بیش از ۸۵ درصد واردات و ۹۵ درصد صادرات ایران از طریق این منطقه صورت می‌پذیرد علاوه بر آن خزر و خلیج فارس دو منبع اقتصادی و تامین انرژی ممتاز در جهان محسوب می‌شوند. چهره اصلی و خطوط کلی فلات ایران از لحاظ طبیعی عبارتند از دشت - کوه صحرا و کوهستان سراسرنواحی شمالی آن را سرزمین سخت و متبلور بسیار قدیمی تشکیل داده که رشته کوه‌های جوان از آن برآمدند که مهمترین آنها عبارتند از جبال پونتیکی - توریکی - قفقاز - قراداغ - البرز زاگرس و هندوکش به طور کلی جهت کوه‌ها شرقی - غربی و بندرت شمال غربی - جنوب شرقی است دو عامل آتشفشان و انواع فرسایش در تغییر شکل و تعدیل ارتفاع ناهمواری‌ها بسیار موثر بوده‌اند. نواحی مرکزی و شرقی و جنوب شرقی این فلات را دشت‌ها - کویرها و سرزمینهای صاف و همواری در بر گرفته که حدود ۳/۱ وسعت کشور ایران را تشکیل داده‌اند.

مرزهای طبیعی و سیاسی ایران

پیرامون جمهوری اسلامی ایران بالغ بر ۸۷۳۱ کیلومتر است که ۴۱۱۳ کیلومتر مرز خشکی و ۴۶۱۸ کیلومتر آنرا مرز رودخانه ای، دریاچه و باتلاق تشکیل می‌دهد^۱. در بعضی از نقاط مرزهای طبیعی و سیاسی با یکدیگر انطباق دارند، به طور کلی مرزهای ایران عبارتند از:

مرزهای شمالی ایران: ایران و جمهوری آذربایجان، ۷۶۷ کیلومتر، ایران و ارمنستان، ۴۰ کیلومتر، دهانه رودخانه آستارا تا خلیج حسینقلی (کرانه دریای خزر) ۶۵۷ کیلومتر، ایران و ترکمنستان ۱۲۰۶ کیلومتر (خلیج حسینقلی تا دهانه ذوالفقار)

مرزهای شرقی ایران: ایران و افغانستان (از دهانه ذوالفقار تا کوه ملک سیاه) ۹۴۵ کیلومتر، ایران و پاکستان (از کوه ملک سیاه تا دهانه خلیج گواتر) ۹۷۸ کیلومتر

مرزهای جنوبی ایران: ایران و دریای عمان (از خلیج گاتر تا بندر عباس) ۷۸۴ کیلومتر، ایران و خلیج فارس (از بندر عباس تا دهانه فاو در اروندرود) ۱۲۵۹ کیلومتر

مرزهای غربی ایران: ایران و عراق (از دهانه فاو تا دالامپرداغ) ۱۶۰۹ کیلومتر، ایران و ترکیه (از دالامپرداغ تا قره سوی سفلی در ارس) ۴۸۶ کیلومتر

ایران قبل از پیروزی انقلاب ۱۳۵۷ فرهنگی - سیاسی

تا پیش از انقلاب اسلامی در ایران، فرهنگ تابعیت عنصر قالب در فرهنگ سیاسی ایرانیان بود. بدین معنا که ساختار قدرت رابطه‌ای آمرانه از بالا به پایین میان مردم و حکام تصور می‌شده و قداست از ویژگی‌های اصلی قدرت سیاسی به شمار می‌رفته است. فرهنگ سیاسی آمریت - تابعیت موجب ارادت سالاری می‌شود. و در نتیجه تحرک سیاسی کاملاً کاهش می‌یابد. در این نگرش مردم خود را اتباع حاکم تلقی می‌کنند و برای خود حقی در اظهار نظر نسبت به نظام سیاسی قائل نیستند. بعد از انقلاب اسلامی در ایران الگوی فرهنگ سیاسی تابعیت، دستخوش دگرگونی شده و به صورت فرهنگ سیاسی تبعی - مشارکتی درآمده است. در این نوع نگرش افراد نسبت به کلیه اهداف سیاسی حساس اند و می‌توانند رفتار نخبگان را در مورد تصمیمات و سیاست‌ها تحت تاثیر قرار دهد. وجه مشارکتی در فرهنگ سیاسی ایرانیان عمدتاً به شکل بسیج اجتماعی ظاهر شده که براندازی حکومت سلطنتی و بعد از آن درجنگ ایران و عراق به طور موثری عمل نمود. از دیگر عناصر می‌توان به توهم توطئه اشاره نمود. توهم توطئه در میان همه ملل کم و بیش دیده می‌شود. اما نوع و میزان و گستره آن متفاوت است. توهم توطئه در خاورمیانه بیش از مناطق دیگر جهان رواج دارد و در ایران بیش از کشورهای دیگر خاورمیانه عوامل موثر در جذبیت توهم توطئه در فکر ایرانی را می‌توان در عوامل

۱- ارقام فوق تقریبی است و براساس دو مآخذ مرکز آمار ایران و سازمان جغرافیایی نیروها مسلح درج یافته. (صفوی، ۱۳۷۸، ۷۶)

سیاسی، فرهنگی و روانی بررسی کرد و ریشه اساسی توهم توطئه را باید در عوامل سیاسی جست. مداخلات استعماری و تهاجمات قدرت‌های بیگانه در ایران نوعی سوءظن و بدبینی نسبت به بیگانگان را در اذهان مردم ایران پدید آورده و بدین ترتیب زمینه پیدایش تفکر توطئه در مردم این کشور شکل گرفته است. در این نوع نگرش هیچ رویدادی در صحنه بین‌المللی غیر مترقبه و تصادفی نیست و اهرم اکثر وقایع عمده‌ی سیاسی و سیر حوادث تاریخی در دستان پنهان و قدرتمند سیاست بیگانه است و اراده‌ی دشمنان موتور محرک آن‌ها تلقی می‌شود. این ذهنیت به قدری در رهنگ ایران ریشه دارد که در سال ۱۳۳۱ هنگامی که مساله اختلافات بین ایران و انگلیس در مورد نفت به دادگاه لاهه ارجاع داده شد و قاضی انگلیسی به نفع ایران رای داد گفتند (کار خودشان است توطئه‌ای در کار است و همه این‌ها از همان ابتدای کار نقشه بوده است) این تفکر در کنار آسیب‌هایی که در تهاجمات بیگانگان به ایران و مردم آن وارد آمد به همراه اندیشه‌های اسلامی که به شدت حاکمیت غیر مسلمین را بر مسلمین نفی می‌کند، همچنین باعث تقویت روحیه بیگانه ستیزی مردم ایران گردید. ایرانیان به عنوان حاملان سربلند فرهنگ باستانی د ر خود احساس عمیقی از برتری نسبت به دیگران می‌کنند. متمایز بودن نژاد و فرهنگ ایرانی نه تنها برای بیگانگان بلکه برای خود ایرانیان یک واقعیت پذیرفته شده است. نگاه ایران به جهان عمیقاً (ایران مدار) است و آن چنان تعصبی در این دیدگاه وجود دارد که برای بیگانگان قابل درک نیست. همین نوع نگاه را در ارتباط میان ایرانیان و اعراب قبل و بعد از انقلاب اسلامی در ایران می‌توان ملاحظه نمود (کریمی، سحر، ۱۳۹۴).

شکل ۱- نقشه ایران و همسایگانش (ایران و خاورمیانه) منبع: موسسه جغرافیایی کارتوگرافی سبحان

خاورمیانه کجاست؟

طی مقاله‌ای برای کشورهای خلیج فارس در نشریه نشنال ریویو مطرح کرد. واژه خاورمیانه برای نخستین بار در سال ۱۲۸۱ شمسی و ۱۹۰۲ میلادی توسط یک امریکایی به نام تایلر ماهان برا ی توصیف منطقه بین خاورمیانه دور و نزدیک به کاربرد. جالب است بدانید که در دایره المعارف جدید بریتانیا در مورد خاورمیانه چنین بیان کرده است: خاورمیانه سرزمینی است که در اطراف سواحل جنوبی و شرقی دریای مدیترانه کشیده شده و از مراکش تا شبه جزیره عربستان و ایران و گاهی نیز تا فراتر از آن امتداد یافته است. بخش مرکزی این ناحیه کلی، پیش از این خاور نزدیک خوانده می‌شده است. نامی که پاره‌ای از جغرافیدانان و تاریخ نگاران جدید غربی به این منطقه داده اند که بیشتر تمایل داشتند شرق را به سه منطقه خاور نزدیک به نزدیک ترین منطقه به اروپا که از دریای مدیترانه تا خلیج فارس، خاورمیانه که از خلیج فارس تا جنوب شرق آسیا امتداد میافتد و خاور دور که به مناطق ساحلی

اقیانوس آرام اطلاق می‌شد تقسیم کنند. خاورمیانه از نخستین خاستگاه‌های تمدن جهان بوده است. بسیاری از باورها و آیین‌های جهان از اینجا برخاسته اند خاورمیانه از میانه قرن بیستم، مرکز توجه جهانی و شاید حساس ترین منطقه جهان از نظر استراتژیکی، اقتصادی، سیاسی، و فرهنگی بوده است. خاورمیانه زادگاه ادیان مهمی چون یهودیت، مسیحیت، اسلام و ادیان غیر ابراهیمی مثل دین زرتشتی، آیین مهر و مانوی است. خاورمیانه نیز از جمله نام‌هایی است که هم به عنوان نام و هم به عنوان یک منطقه از نوآوری‌های قرن بیستم و مبتنی بر شناخت شناسی مدرنیته است. این نام به هیچ وجه با تاریخ، فرهنگ و هویت مردم و ملل ساکن در این بخش از کره زمین همخوانی نداشته و در واقع نشان دهنده ی موقعیت قدرت‌های برتری است که در روزگار برتری آن‌ها، به نامگذاری این سرزمین اقدام شده است. مرزها و حدود آن نیز مبتنی بر واقعیت‌های تاریخی و فرهنگی نبوده است؛ چرا که هر یک از قدرت‌های بزرگ یا ابر قدرت‌ها، بر اساس دیدگاه‌های ژئو استراتژیک خود اقدام به مرزبندی این منطقه می‌کنند. (<http://fdn.ir / 33971>) خلیج فارس که از دوران کهن دریای پارس نامیده می‌شود کانون و گهواره تمدن‌های بزرگ باستان بوده است. این خلیج در چهار راه ارتباطی سه قاره آسیا، آفریقا و اروپا قرار گرفته است و بخشی از یک سیستم ارتباطی است که دریاهای مدیترانه و سرخ را به اقیانوس هند می‌پیوندد و در نتیجه با آب‌های جهان مرتبط است. از گذشته مسیری بوده است که کالاهای تجاری از شرق و جنوب آسیا به خلیج فارس و از آنجا به اروپا منتقل می‌شده است. و از زمانی که دماغه امید نیک کشف شد منطقه خلیج فارس لنگر گاه مهمی برای کشتی‌ها بوده است. برخی دین‌های بزرگ آسمانی از جمله دین اسلام در این منطقه شکل گرفته و همچنین خاستگاه پیامبر اسلام بوده است. پس از ورود استعمار، آتین منطقه به کانون تحولات سیاسی و اقتصادی مبدل شد. کشورهای پرتغال، هلند، انگلیس، فرانسه، روسیه، آلمان و آمریکا به ترتیب در منطقه حضور یافتند و بر سر منابع سرشار آن بال یکدیگر به رقابت پرداختند. در سده بیستم که نفت کشف شد منطقه خلیج فارس به شاه‌رگ حیاتی جهان تبدیل شد. منابع غنی منطقه در کنار موقعیت جغرافیایی، تجاری، فرهنگی اهمیت منطقه را دو چندان کرد چنانکه خلیج فارس یک جایگاه بسیار مهم ژئو اکونومیکی پیدا کرد. تنگه هرمز که ارتباط دهنده خلیج فارس و دریای عمان و اقیانوس هند است یکی از تنگه‌های استراتژیک جهان است و حدود چهل درصد نفت جهان روزانه از اینگونه انتقال داده می‌شود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی اهمیت و حساسیت منطقه بیشتر شد. بنابراین خلیج فارس اهمیت ژئوپلیتیکی، ژئو اکونومیکی، ایدئولوژیکی و ارتباطی دارد و از دوران کهن تا کنون، کانون مهم سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است (تهامی، مرتضی همایش ملی خلیج فارس، ۱۳۹۵ دوره ۱۱).

بحث و یافته‌های تحقیق

جایگاه منطقه‌ای ایران پس از دوران جنگ سرد

ایران از نظر هیدرودکترین به (هارت سی) یا قلب حیاتی دریای جهانی تبدیل شده است. هارت سی جهان از بدو جنگ جهانی دوم در منطقه عمومی غرب اقیانوس اطلس شمالی شکل گرفت. پس از پایان جنگ سرد در سال ۱۹۹۰ از اهمیت و حساسیت دریای ساراگاسو به عنوان هارت سی جهان کاسته شد و به مرور نقش خلیج فارس - تنگه هرمز - دریای مکران (عمان) دریای عربی و دریای خزر در جهان برجسته شد. همچنین در حال حاضر ایران از نظر ژئودکترین به «هارتلند» یا قلب حیاتی سرزمین تبدیل شده است. علاوه بر این هم اکنون ژئوپلیتیسین‌های غربی با عنوان کردن «هلال شیعی» ایران را قدرتمندترین کشور در این هلال میدانند که رهبری و هدایت کشورهایی که در این هلال قرار گرفته‌اند را عهده دار است. (کریمی، سحر، ۱۳۹۴) موقعیت ژئوپلیتیکی ایران شرایط مناسبی را برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی در چهار چوب همکاری‌های منطقه‌ای اجاد می‌کند. به طور کلی اهمیت ژئوپولیتیک اتیران به علت قرار داشتن و یا قرار گیری ایران در معبر ارتباطی قاره اروپا، آسیا، آفریقا و از آن مهم تر وجود منابع عظیم نفتی در منطقه خلیج فارس است. با فرو ریختن نظام جهانی دو قطبی و از میان رفتن موزانه ژئوپلیتیک جهانی، ایالات متحده آمریکا را تشویق کردتا در راه چیره شدن بر جهان سیاسی تلاش کند. تلاشی که این قدرت را در منطقه استراتژیک خاور میانه با ایران به لحاظ اهمیت و موقعیت خاص ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک این کشور رو ساخته است که حاصل این رودرویی تصمیماتی بوده در زمینه محاصره اقتصادی - استراتژیک و چالش‌های گستره سیاسی و تبلیغاتی علیه ج.ا. ایران چنان که علاوه بر تحریم اقتصادی از طرف شمال با ایجاد بحران در دریای خزر، ففقازو آسیای مرکزی، مانع عبور لوله‌های نفتی و گازی منطقه از ایران

شده که این امر خسارت‌های فراوانی بر منافع ملی ایران وارد کرده است. از سوی جنوب روابط ایران با همسایگانش فاقد اعتماد لازم شد، عراق به ایران حمله کرد و امارات متحده عربی مالکیت بر جزایر ایرانی و ابوموسی را ادعا کرد. از سوی خاور نیز در پاکستان شیعه کشی رونق گرفت.

محورهای استراتژی و ژئوپلیتیک ایران

پس از فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد در دسامبر سال (۱۹۹۱) م با جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفاز همسایه شد و به دنبال آن تغییراتی در رفتارهای بین‌المللی ایالات متحده آمریکا در مورد ایران پیش آمد که پس از قطع روابط ایران با آن در پی وقوع انقلاب اسلامی و خروج ایران از پیمان ناتو ایالات متحده از یک سو در پی به انزوا کشیدن ایران به استراتژی مهار دو گانه دست زد که جنگ تحمیلی عراق بر ایران یکی از اعداف این استراتژی بود و به مدت ۸ سال سبب تضعیف بنیان‌های اقتصادی و نظامی دو کشور مخالف آمریکا در منطقه شد (عزتی، ۱۳۸۰: ۳۱۲). دامنه گسترده تحولات جهانی دهه ۱۹۹۰ م با دگرگونی بنیادین در عرصه‌های روابط و سیاست بین‌الملل، کشورها و ادار کرد تا با ارزیابی استراتژیک از جایگاه خود در نظام بین‌الملل ضمن بازبینی در استراتژی سیاست خارجی با تاکتیک‌های نوین برای پیگیری و تامین بهینه منافع داخلی و خارجی نیز بنحوی پایدار اقدام نمایند. (راست و استار: ۱۸، ۱۳۸۱)

مهم‌ترین اولویت‌های این طرح ریزی استراتژیک عبارتند از:

۱. ترسیم چشم اندازی بلند مدت برای حفظ ثبات و تامينیت پایدار با آگاهی بر تحولات استراتژی‌های جهانی
 ۲. شناسایی و تدوین سیاست‌های متناسب برای درک تهدیدها و چالش‌های داخلی و خارجی در تقابل با جلوه‌های بحرانی مسائل خارجی

۳. تحقق اقتدار ملی و بین‌المللی منطبق با منافع همه جانبه کشور

۴. تلاش برای بازنمایی و تعدیل تهدیدها و چالش‌های پیش روی حاکمیت سیاسی کشور بنابراین با توجه به تبیین علل و اهداف مطرح شده در طراحی یک استراتژی جامع ژئوپولیتیک در حال حاضر تعاملات جهانی بر اساس روابط میان همه واحدهای سیاسی برخوردار از عضویت و حق رای در سازمان ملل تبیین می‌شود اما استراتژی ژئوپولیتیک یک کشور به چگونگی روابط با کشورهای کلیدی و نقش آفرین در نظام بین‌الملل ارتباط دارد که مجموع این کشورها با همه تحولات به کمتر از تعداد ۳۰ کشور می‌رسد. برای درک واقعیت‌های یک استراتژی مبتنی بر ژئوپولیتیک باید به سه عامل زیر توجه شود:

۱- صحنه بازی که این صحنه در جهان کنونی متمرکز بر قاره آسیا و شامل جنوب غرب - جنوب - جنوب شرق و شرق آن است.
 ۲- بازیگران که عبارت از همان اعضای باشگاه صنعتی جهان هستند و در صورت درک شرایط بین‌المللی برخی از کشورهای صحنه بازی نیز میتوانند بازیگر هم باشند.
 ۳- فرمول یا نوع بازی که دیگر همانند قرن بیستم بر اساس اهداف استراتژی‌های نظامی نبوده بلکه بر محور نگرش‌های ژئواکونومیکی خواهد بود. (جفری کمپ ۸۲، ۱۳۸۳) بر این اساس ج.ا. ایران در تهیه و تنظیم استراتژی ملی و کلان خود تا آنجا که به محیط استراتژیک بیرونی مربوط می‌شود به ناچار باید سه واقعیت محوری را بپذیرد که عبارتند از: ۱- تراکم تهدیدهای پیرامونی ۲- مرزهای کنترل ناپذیر ۳- فقدان چتر حمایتی بین‌المللی. (کریمی پور، ۱۳۸۰، ۲۲۰) از این رهگذر است که میتوان بین ژئوپولیتیک و سیاست خارجی ایران سه نوع رابطه خاص را مورد توجه قرار داد:

۱- رابطه ساختاری و پایداری: نتیجه عملی این ارتباط ساختاری و پایداری ژئوپولیتیک ایران سبب شده تا در تمامی مراحل پنج قرن گذشته سیستم بین‌المللی که همراه با تغییرات گسترده در کانون قدرت‌های جهانی بوده، همیشه به عنوان یک کشور بین‌المللی باقی مانده است. ۲- رابطه متحول و متغیر: بین سیاست خارجی ایران و ژئوپولیتیک رابطه‌ای متحول و متغیر هم وجود داشته است. یعنی هر چند که ایران همواره با پایداری عنصر ژئوپولیتیک در سیاست خارجی روبروست ولی در شکل این رابطه تحول و تغییر وجود داشته است. زیرا کانون‌های قدرت بین‌المللی در چند قرن گذشته همواره سیال بوده‌اند. ۳- رابطه ادراکی و عملی: ادراکات متعددی در ادوار مختلف در بین نخبگان ایران از ژئوپولیتیک وجود داشته است. که همین تعدد در ادراک ژئوپولیتیکی سبب ظهور نگرش‌های متعددی در سیاست خارجی بر بستر ژئوپولیتیک ایران بوده است و به عبارتی این رابطه کاملاً دارای منشا داخلی است. (سجاد پور، ۱۳۸۳) با اوج گیری نگرش‌های اقتصادی و تاثیرات همه جانبه آن بر تحولات جوامع، شواهدی حاکی از

آن است که در سده بیست و یکم معیار قدرت بر کم و کیف مدیریت منابع و بویژه توانمندی‌های اقتصادی در سطوح بین‌المللی متمرکز است. بدین سان در ترتیب و اولویت بندی منافع و قدرت ملی و ابزارهای نفوذ جهانی، توان اقتصادی هر کشور مهم ترین جایگاه را در سال‌های اخیر به خود اختصاص داده است. با تحولات پس از جنگ سرد مناطق ژئوپلیتیک و ژئو استراتژیک منطبق با مناطقی است که دارای منابع طبیعی سرشار و تولید ناخالص فراوانی باشند. بدین لحاظ است که منطقه خاورمیانه بویژه حوزه خلیج فارس با در اختیار داشتن بیش از ۶۰ درصد منابع تولید انرژی (نفت و گاز) از نقش ژئو اکونومیک منحصر به فردی در سده بیست و یکم برخوردار است. حال اگر مناطق استراتژیک دوران جنگ سرد (ژئو پلیتیک) منطبق با عامل اقتصادی (ژئو اکونومیک) گردد، آن مناطق موقعیتی بین‌المللی خواهند یافت که غیر قابل جایگزین بوده و نقشی محوری در تدوین استراتژی جهانی پیدا خواهد کرد. دیدگاه ژئو پلیتیک دگرگون شده ایران نسبت به تعاملات جهانی و منطقه‌ای دستاورد مطالعه دگرگونی‌های سریع در نظام ژئوپلیتیک جهانی و اولویت‌های آن است ایران در تعاملات نوین با جهان سیاسی پست مدرن از راه تعیین دو منطقه ژئوپلیتیک مهم در سرحدات جنوبی و شمالی با تکیه بر آنچه در این دو جناح می‌گذرد به نقش آفرینی‌های منطقه‌ای خود اهمیت ویژه‌ای می‌بخشد (مجتهد زاده، ۱۳۸۱، ۱۲۷) با گذشت سه دهه از عمر ج.ا. ایران سیاست خارجی کشور در این مدت متأثر از تحولات شگرف و عمیق بین‌المللی و منطقه‌ای بوده است. زیرا موقعیت منحصر به فرد ژئو پلیتیک ایران به گونه‌ای است که این کشور همواره در سیر تحولات استراتژیک به عنوان یکی از اجزای لاینفک استراتژی‌های جهانی محسوب شده و این امر سبب شده تا تحولات بین‌المللی نیز متقابلاً بر رفتار و سمت‌گیری‌های استراتژیک در سیاست خارجی این کشور بسیار موثر باشند. بنابراین تحلیل و تبیین سیاست خارجی دولت‌های ایران تحت تاثیر تحولات در نظام بین‌الملل است. (سیف زاده؛ ۵۴، ۱۳۸۲) در این فرایند به لحاظ ویژگی‌های خاص ایران و تاکید بر رویکردهای ایدئولوژیک، نگرش واقع‌گرایانه در سیاست خارجی به این معناست که در عین حفظ مطلوبیت‌ها با درک شرایط محیط بین‌المللی و نیز شناخت دقیق ظرفیت‌های متنوع در سیستم‌ها و زیر سیستم‌های قدرت منطقه‌ای ایران، تلاش‌ها بر چگونگی دستیابی به مطلوبیت‌های نظام سیاسی کشور طراحی شوند. (حاجی یوسفی؛ ۶۵، ۱۳۸۴). برخی کشورها فراتر از مسائل داخلی خود موثرند و می‌توانند تحولات منطقه‌ای و حتی فرا منطقه‌ای را تحت تاثیر قرار دهند که اصطلاحاً از آنها با عنوان بازیگران منطقه‌ای و یا بین‌المللی نام برده می‌شود. ایران علاوه بر آنکه یک قدرت منطقه‌ای به حساب می‌آید کشوری بین‌المللی و حتی در برخی ویژگی‌ها جهانی است، یعنی حرکات، رفتار و فعالیت‌های آن نه تنها در منطقه و پیرامون آن خلاصه نمی‌شود بلکه برخی از آنها در کل جهان نیز بازتاب پیدا می‌کنند، همچنان که تحولات جهانی نیز بر آن تاثیر گذار است. (رضانی، ۷۱؛ ۱۳۸۰) تحلیل و بررسی سیاست خارجی ج.ا. ایران مستلزم مطالعه در دو مقطع متفاوت از ساختار نظام بین‌الملل است: مقطع نظام دو قطبی از ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۹ م و مقطع نظام کنونی که از ۱۹۸۹ به بعد است. محور اساسی نظام بین‌الملل دو قطبی بر سلسله‌ای از همکاری‌ها و ائتلاف‌های متقارن و غیر متقارن استوار بود که در آن ائتلاف‌هایی بین قدرت‌های بزرگ با کشورهای هر منطقه شکل می‌گرفت. امادر نظام تک قطبی کنونی با دگرگونی در همکاری‌ها و منازعات نظام دو قطبی، سلسله جدیدی آنها قابل تبیین است، زیرا تنها منبع ائتلاف و یا اتحاد تک قطب قدرت جهانی است و گزینش قابل اطمینان دیگری وجود ندارد. در نظام دو قطبی تامین امنیت عمومی کشورها با اتصال به یکی از دو بلوک تا حدی قابل تضمین بود اما در نظام کنونی موفقیت کشورها در سیاست خارجی مستلزم سخت کوشی و تلاش‌های فراوان است و قدرت مانور برای دولت‌هاغ نیز بسیار پایین است. (مصفا، ۱۳۸۵، ۸۷) مع الوصف اهم چالش‌های رابطه بین سیاست خارجی و ژئوپلیتیک در ایران را می‌توان به سه دسته تقسیم نمود:

۱- چالش کهن تنهایی استراتژیکی و ژئو پلیتیک درادوار مختلف، ایران همواره فاقد متحد استراتژیک بوده و به تعبیری ایران در بین اعراب، ترک‌ها و سایر دول و ملت‌ها قرار دارد و با هر یک از آنها وجوه اشتراکی متعددی دارد ولی جزوهیچ یک از آنها نیست. ۲- چالش‌های مستمر ژئو پلیتیک و تعبیر و تحولات متعدد مولفه‌های ژئو پلیتیک جدید از جمله تعارضات جهانگرایی و جهانی شدن، حفظ مرزها و نیز وضعیت مرزها در جهان الکترونیک و یا ژئو پلیتیک نوین شیعه و چالش‌های ایدئولوژیک، اینکه ایران چگونه هم منافع خودش را تامین کند و هم تعاملات مناسب را در روابط بین‌الملل داشته است. ۳- چالش فکری و اینکه کدام نگرش ژئو پلیتیک و اجماعی می‌تواند منافع و امنیت ایران را تامین کند. (اسلامی ندوشن، ۱۳۷۶) اگر یک نظام سیاسی بسته باقی بماند و تعبیری نپذیرد از آنجایی که محیط پیرامون داخلی و بین‌المللی آن به طور مستمر د رجریان تغییر و تحول است.

بتدریج دچار یک شکاف عظیم با پیرامون می‌شود و چون این سیستم سیاسی نسبت به محیط پیرامون از قاعده جزء در برابر کل آن سیستم سیاسی نیز بازنده شده و از میان می‌رود. مع الوصف آنگونه که مورگنتا می‌گوید: هر کشوری بر اساس منافع ملی عمل میکند و منافع ملی هم در قالب قدرت قابل تعریف است (مورگنتا، ۱۳۷۴: ۱۸۳).

جایگاه قدرت اسلامی (قدرت نرم)، ایران در منطقه

وقتی انقلاب اسلامی اتفاق افتاد یک سری تهدیدات ژئوپلیتیکی برای شرق و غرب وجود داشت این تهدیدات بحث تحولاتی که در پرتو انقلاب اسلامی در ژئوپلیتیک رخ داد بحث دیگری است. در دوره جنگ سرد منطقه ما دو هسته اصلی داشت یک هسته در شرق آفریقا و شرق مدیترانه بود. جایی که کانون اصلی منازعات بین اعراب و اسرائیل بود. هسته دوم که موضوع منازعه و رقابت بین دو قدرت جهانی آن روز خلیج فارس بود. خلیج فارس که بیشتر اعتبارش را از ذخایر انرژی نهفته اش می‌گرفت و در واقع ذخایر انرژی آن موضوع رقابت بود. ذخایری که اهمیت استراتژیک پیدا کرده بود و می‌توانست در موازنه ی قدرت آن زمان تعیین کننده باشد. به هر حال خلیج فارس اهمیت ژئواستراتژیک خودش را در سیاست جهانی دارد. در دوره جنگ سرد منطقه ما دو هسته اصلی داشت یک هسته در شرق مدیترانه، جای که کانون اصلی منازعات بین اعراب و اسرائیل بود و هسته دوم خلیج فارس بود. خلیج فارسی که بیشتر اعتبارش را از ذخایر انرژی نهفته اش می‌گرفت و در واقع ذخایر انرژی آن موضوع رقابت بود. ذخایری که اهمیت استراتژیک پیدا کرده بود و می‌توانست در موازنه ی قدرت آن زمان تعیین کننده باشد. اتفاقی که در دوره جنگ سرد افتاد این بود که فضاهای جغرافیای تقسیم شده و ما به یک شرایط پایداری به لحاظ ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک رسیده بودیم. خط تقسیم این دو قلمرو هم اتفاقا مرز ایران و شوروی بود. این دو قدرت با هم تعامل داشتند، تعامل‌های رقابتی گاهی با هم همکاری می‌کردند و گاهی جدال. اما تجلی جدال‌ها عمدتاً در فضاهای جغرافیای دیگری بود که به طور کلی قلمرو جنوبی کره ی زمین. بنابراین صحنه ی منازعه در خانه‌های این‌ها نبود بلکه در امریکای مرکزی و جنوبی، آفریقا، خاورمیانه، جنوب آسیا تا آسیای شرقی بود. اما این که وضعیت ژئوپلیتیک این منطقه در زمان انقلاب چگونه بود باید گفت وضعیت منطقه به اصطلاح خاورمیانه همانند سایر مناطق دنیا نسبت به این قدرت تعیین می‌شد. (حافظ نیا، ۱۳۹۹) نمونه‌ای از قدرت نفوذ نرم ایران را میتوان در عراق پس از اشغال این کشور دید. در سال‌های پس از اشغال عراق سیاست عراق سیاست ج. ایران بر پایه مولفه‌های نرم افزایش قدرت قرار گرفت. ایران در چند سال گذشته تلاش کرده است با استفاده از منابع و مولفه‌های قدرت نرم بر تحولات کشور همسایه اش اثر گذار باشد. از مولفه‌های راهبرد قدرت نرم ایران در خاورمیانه میتوان به اسلام، فرهنگ، تاریخ، تمدن، زبان فارسی، ارزش‌های مردم سالارانه، مشارکت سیاسی و اجتماعی مردم و مواردی از این دست اشاره نمود. جایگاه اسلام در منطقه با محوریت ج. ا. ایران از نظر فرهنگی و اعتقادی در مرکزیت جهان اسلام قرار گرفته است. به طوری که در روند تحولات آینده جهان می‌تواند با بعضی از کشورهای منطقه نقش ارزنده‌ای را ایفا نماید. (کریمی؛ سحر، ۱۳۹۴)

نتیجه‌گیری

پایان جنگ سرد و وقایع متعاقب آن تأثیرات شگرفی بر نظام سیاسی جهان و روابط بین‌المللی به جای گذاشت. در دوران جنگ سرد اولویت‌های سیاسی تعیین کننده بود اما پس از آن اولویت‌های اقتصادی تعیین کننده روابط جهانی شد. امروزه قدرت نظامی تأثیر کمتری در روابط میان کشورهای بزرگ دارد و واژه قدرت بیشتر ناظر بر توان اقتصادی ملت‌ها است. بدین سان در ترتیب و اولویت بندی منافع ملی و قدرت ملی و ابزارهای نفوذ جهانی، توان اقتصادی هر کشور مهمترین جایگاه را به خود اختصاص داده است. در این راستا کشور ایران با جغرافیای وسیع و متمایز منابع عظیم انرژی در درون و پیرامون آن ترکیب و کیفیت ساختار جمعیتی جوان و مستعد انسجام ایدئولوژیکی عمق و گستردگی حوزه نفوذ فرهنگی - موقعیت منحصر به فرد ژئوپلیتیک با امکان تأثیر گذاری متقابل استراتژیک بر تحولات منطقه‌ای و دیگر مزایای نسبی متعدد که از جمله ویژگی‌های شاخص کنونی ج. ا. ایران در فضای بین‌المللی هستند ثبات و تامین امنیت داخلی و خارجی رشد و توسعه اقتصادی، ارتباطات گسترده با حوزه‌های نفوذ نرم افزاری و تأثیر گذاری منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای خود را در شرایطی محقق می‌کند که توسعه پایدار و تعاملات داخلی و خارجی را در قالب یک استراتژی جامع و متکی بر واقعیت‌های جغرافیایی و ملاحظات ژئوپلیتیکی با تکیه بر مزیت‌های نسبی

کشور طراحی و تدوین نماید. ایران نسبت به کشورهای عربی و اسلامی قاره آسیا به دلیل برخورداری از موقعیت ژئوپلیتیکی و سوق الجیشی مهم از جایگاه مهم و بی همتایی در میان کشورهای جهان برخوردار است. فرو پاشی شوروی و پایان جنگ سرد، اهمیت ژئوپلیتیک و منطقه گرایی را در نظام بین الملل دو چندان کرده به طوری که بسیاری از کشورها در سیاست خارجی خود منطقه گرایی را به عنوان اصلی ثابت و اساسی جهت تامین منافع و امنیت ملی خود برگزیده‌اند. نگاه عملی به شرق و نگاه یک جانبه به غرب باعث غفلت از سایر مراکز و منابع قدرت و ثروت جهانی به خصوص در نزدیکی مرزها گشته است، اما در سال‌های اخیر راهبرد نگاه به شرق به راهبردی منطقه گرایانه از سوی ج.ا. ایران در منظومه نگاه ژئوپلیتیک و جغرافیایی تبدیل شده است. چرا که ایران از جمله کشورهایی می‌باشد که به لحاظ موقعیت جغرافیایی و سیاسی، از مزیت ژئواستراتژیک، ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک بهره مند می‌باشد. بر این اساس راهبرد نگاه به شرق که از منظر علمی و تاریخی همچنین ریشه‌های جغرافیایی و سیاسی در سیاست خارجی کشور برخوردار است و هویت سازی جدیدی در گفتمان سیاست خارجی ایجاد میکند، از اهمیت مضاعفی برخوردار شده است. ج.ا. ایران به دلیل برخورداری از یک رشته ویژگی‌های طبیعی ژئوپلیتیک از یک سو و ساخت و ساز فرهنگی مذهبی و تاریخی قدرت و سیاست از سوی دیگر به عنوان مهم ترین کشور تاثیر گذار بر مسائل خاورمیانه حائز اهمیت است. با توجه به اینکه ایران در مرکز فضایی جهان اسلام واقع است میتوان برای آن دورنمایی از روند تاریخی مهم و حساس را ترسیم کرد و به آن دید پراگماتیسمی - عملگرایی داشت. چرا که بعد از انقلاب اسلامی ایران و تحول در ساختار حاکمیت این کشور در چشم انداز خاصی از جهان اسلام قرار گرفت به طوری که برخی از پژوهشگران مسلمان مفهوم ام القری را برای ج.ا. ایران به کار می‌برند. همچنین ایران به عنوان نماد کشوری مسلمان توانسته پس از پیروزی انقلاب اسلامی خود را به عنوان یکی از کشورهای قدرتمند جهان اسلامی معرفی کند و خود را ام القریای سیاسی جهان اسلام نزدیک کند. ایران به دلیل برخورداری از پتانسیل‌هایی از قبیل موقعیت ممتاز ژئوپلیتیک، منابع فراوان گاز و نزدیکی جغرافیایی به دریاهای آزاد و تنگه استراتژیک هرمز دارای یک جایگاه انحصاری در تامین نفت و گاز کشورهای آسیایی در مقایسه با دیگر کشورهای رقیب یعنی ترکمنستان - قطر و روسیه است. که با استفاده از این متغیرها میتواند تبدیل به قدرت برتر منطقه‌ای شود. از سویی دیگر ایران با توجه به موقعیت ترانزیتی خود که ناشی از برتری‌های ژئوپلیتیکی یعنی قرارگیری در چهار راه بین‌المللی حائز اهمیت است. موقعیت ایران در نظام جهانی و منطقه‌ای و کنش و روابط متقابل آن با قطب‌های قدرت جهانی و منطقه‌ای و کنش و روابط متقابل آن با قطب‌های قدرت جهانی و مناطق ژئوپلیتیکی همواره مسائل جدیدی را می‌آفریند که مجموعاً زمینه بسیار مناسبی را برای مطالعه عوامل پویا و متحول سیاسی و علمی با تاکید بر واقعیت‌های جغرافیایی برای تبیین سیاست خارجی فراهم آورده است. کشور ایران به خاطر داشتن جمعیت زیاد، ثبات سیاسی، منابع بالقوه اقتصادی و از همه مهم تر داشتن بیشترین ساحل خلیج فارس و تسلط بر تنگه استراتژیک هرمز و همچنین اتصال آن به کشورهای آسیای مرکزی و دریای خزر همانند پلی بین سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا اهمیت ژئوپلیتیکی فوق العاده‌ای دارد. دو فاکتور مهم یعنی اهداف و امکانات در این کنش و واکنش نقش فوق العاده‌ای دارند. تحقق اهداف با توانایی‌هایی همراه است که از آن میان عوامل طبیعی و جایگاه یک کشور در نظام بین‌المللی نقش به سزایی ایفا می‌کند. برخورداری از تاریخ و تمدن کهن با غنای فرهنگ اسلامی و دینی و وجود آثار تاریخی مناسب در کشور ایران و قابلیت صدور کالاهای فرهنگی و دینی به فراسوی مرزها در جهان اسلام به ج.ا. ایران جایگاه ویژه‌ای جهت نفوذ فرهنگی - تمدنی در جهان اسلام می‌بخشد. ایران به عنوان کشوری قدرتمند در مرکز جهان اسلام که با داشتن بار ایدئولوژیکی اسلامی می‌تواند انسجام معنوی و مذهبی را در بین امت مسلمان به وجود آورد و به صورت الگویی خاص در منطقه خاورمیانه درآید. به طور کلی ج.ا. ایران به عنوان کشوری بین‌المللی با ویژگی‌های منحصر به فرد و جایگاهی متمایز در تحولات استراتژیک همواره از تغییر و تحولات نظام بین‌المللی تاثیر می‌پذیرد و بر آن نیز متقابلاً تاثیر می‌گذارد. تردیدی نیست که ج.ا. ایران با توجه به ویژگی‌های خاص ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر، یک کشور موثر بین‌المللی است و بسیار فراتر از کشوری منطقه‌ای و محلی عمل می‌کند.

منابع

۱. اسلامی ندوشن، محمد علی. (۱۳۷۶). ایران و تنهائیش. شرکت سهامی انتشار.

۲. برادن، ویلیام، و شلی، کین. (۱۳۸۳). ژئوپلیتیک فراگیر (فرشچی و رهنما، مترجمان). دانشگاه فرماندهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
۳. بروس راست، مایکل، و هاوروی استار، جان. (۱۳۸۱). سیاست جهانی (امیدی، مترجم). دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی.
۴. تهامی، مرتضی. (۱۳۹۵). همایش ملی خلیج فارس (دوره ۱۱).
۵. حاجی یوسفی، امیر محمد. (۱۳۸۴). سیاست خارجی ج. ا. ایران در پرتو تحولات منطقه‌ای. وزارت خارجه.
۶. حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۷۹). تعریفی نو از ژئوپلیتیک. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۵۸ و ۵۹.
۷. حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. پاپلی مشهد.
۸. حافظ‌نیا، محمدرضا. (بدون تاریخ). انقلاب اسلامی آغازی برای جنگ سرد بود.
۹. رضانی، روح‌اله. (۱۳۸۰). چارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی ج. ا. ایران (علیرضا طیب، مترجم). نشر نی.
۱۰. سجادی‌پور، کاظم. (۱۳۸۳). کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران. تهران.
۱۱. سیف‌زاده، حسین. (۱۳۸۲). مبانی و مدل‌های تصمیم‌گیری در سیاست خارجی. وزارت امور خارجه.
۱۲. عزتی، عزت‌الله. (۱۳۸۰). ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم. سمت.
۱۳. قاسمیان، سلیمان. (۱۳۹۰). ماهنامه اکتشاف و تولید، شماره ۸۷.
۱۴. کریمی، سحر. (بدون تاریخ). جایگاه منطقه‌ای ایران پس از جنگ سرد. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۵. کریمی‌پور، یداله. (۱۳۸۰). ایران و همسایگان. جهاد دانشگاهی.
۱۶. کمپ، جفری. (۱۳۸۳). جغرافیای استراتژیک خاورمیانه (متین، مترجم). مرکز مطالعات راهبردی.
۱۷. مجتهدزاده، پیروز. (۱۳۷۹). ایده‌های ژئوپلیتیک و واقعیت‌های ایران. نشر نی.
۱۸. مجتهدزاده، پیروز. (۱۳۸۱). ایده‌های ایرانی و دگرگونی‌های ژئوپلیتیک. نشر نی.
۱۹. مصفا، نسرين. (۱۳۸۵). طرح جامع پژوهشی سیاست خارجی ج. ا. ایران. وزارت خارجه.
۲۰. مورگنتا، هانس. (۱۳۷۴). سیاست میان‌ملت‌ها (مشیرزاده، مترجم). دفتر مطالعات سیاسی وزارت خارجه.
۲۱. نیکسون، ریچارد. (۱۳۷۵). پیروزی بدون جنگ. البرز.
۲۲. یانگ، جان. (۱۳۸۴). جنگ سرد، صلح سرد: آمریکا و روسیه در جنگ سرد (۱۹۴۱-۱۹۹۸) (عزتی و بیات، مترجمان). قومس.
23. Glassner, M.I (1993): Political Geography London: John Wiley and sons
24. Rennie short, y (1994) An Introduction to political Geography, Condon & new York: Rutledge.
25. Q. Tuathail, 1996 An Anti-Geopoliticeye: maggie'okane in Besnia 1992-1993 Gender place and, culture vol.3 no,2
26. Spykman Nicholas, (1942) American's strategy in world politics (new York): Harcourt, Brace.
27. Makinder Helford, the Geographical pirate History: Geographical journal 123, no.4 (1904), 421
28. Reprinted in Mackinder, Democratic Idea is and Reality (London: constable, 1919; New York: Norton, 1962, 265-78